

INSPIRATIE, INSPIRATIE EN NOG EENS INSPIRATIE

De betekenisvolle leer- en werkomgeving

Rond de lancering van het Inspiratieboek 2015-2020 organiseerde Schooldomein op 23 juni bij Strandpaviljoen Club Nautique in Zandvoort een webinar met interessante gasten aan drie tafels. Aan het eind van dit webinar werd het eerste exemplaar aan Rijksbouwmeester Floris Alkemade aangeboden. Een terugblik.

De eerste tafel werd door Sibó Arbeek geleid en bestond verder uit Sjeff Drummen, Henk Oosterling en Sandra Newalsing. Sandra: "Er zit altijd een spanningsveld tussen het gebouw en het onderwijs zelf. Natuurlijk kan een gebouw belangrijk zijn, maar als je in recente scholen kijkt zie je overal een atrium en zo'n grote trap. Cultuur is daarom net zo belangrijk als de stenen. Ik ben zelf betrokken geweest bij de nieuwbouw van Hyperion waar een grote glijbaan in de hal staat. Die staat voor speelsheid en de humor van de pubertijd en je kunt er zelfs onderwijskundige noties aan hangen; je glijdt de toekomst in. Zo probeer je je te onderscheiden en daar speelt het gebouw als verleidingsinstrument een rol in." Sjeff: "Vanuit de verlichting staat kennisoverdracht centraal in het onderwijs, maar na 42 jaar full time onderwijs en duizenden kinderen is mijn overtuiging gegroeid dat mensen autodidactische leermachines zijn. Ze leren omdat ze van nature nieuwsgierig zijn. We moeten dus terug naar de autonomie van de leerling en dat kan per kind verschillen. De houding moet zijn: we gaan jou niks meer leren, jij gaat leren en ik ben ervoor om jou te helpen." Henk: "Duurzaamheid is een gelaagd begrip; het gaat vaak over gebouwen, maar mentale duurzaamheid is net zo belangrijk. Dan gaat het om de eco-wijsheid van het kind en hun relationele autonomie. We hebben scholen zo sectoraal ingericht dat het gesloten piramiden zijn, maar een school is juist een knooppunt in de samenleving waarop allerlei netwerken aanhaken. Niet alleen via de kennis van leraren, maar ook door ouderparticipatie, wijkpartijen en sportverenigingen. Die netwerken versterken elkaar en werken op elkaar in. Vroeger was het clubhuis de plek waar

SPREKERS:

Sandra Newalsing	Voormalig directielid VOvA, adviseur
Sjeff Drummen	Onderwijskunstenaar
Henk Oosterling	Ecosoof en onderwijsvernieuwer
Sander Ros	Directeur Architect RoosRos architecten
Jan Aalberts	Directeur Bedrijfsvoering Spaarnesant
Wim Pullen	Directeur Center for People and Buildings
Floris Alkemade	Rijksbouwmeester/architect
Sibó Arbeek	Hoofdredacteur Schooldomein
Marco van Zandwijk	Adviseur Ruimte-OK
Edward van der Zwaag	Debater/trainer/voorzitter redactieraad Schooldomein

kinderen van alles konden doen. De school neemt naschools een deel van die taken over. Door de digitalisering zijn er veel meer mogelijkheden en daarom is mediawijsheid tegenwoordig vereist. Door globalisering en immigratie is bovendien de hele sociale structuur van wijken veranderd. In ons project *Rotterdam Vakmanstad* nemen we al dit soort nieuwe 'skills' in het reilen en zeilen van de school op. Bij een school horen tuinen, is een keuken met een restaurant een must, moet er ruimte zijn om muziek te maken en te filosoferen en is er een technieklokaal voor analoge en digitale technieken. In de wijk hebben we ruïneuze restruimtes geannexeerd die we als tuinen hebben ontgonnen en waar ook wijkactiviteiten plaatsvinden. Natuurlijk toezicht vindt plaats door wijkbewoners, ouderen en andere organisaties in de wijk. Zo hecht je de school in de wijk. Dat is de nieuwe ecosociale school." Sjeff knikt: "Bij Niekée in Roermond maken ▶

Henk Oosterling en Sandra Newalsing

we actief gebruik van het netwerk van 600 ouders, die elk zeker tien interessante mensen in hun eigen netwerken kennen. Dan heb je een potentieel van 6.000 mensen om de meest fantastische masterclasses te organiseren. Dat kost geen cent.” Sandra: “Het gaat ook om verbindingen en daarin is de school als knooppunt belangrijk. Maar vaak beperken wet- en regelgeving het vrije denken en werkt de ambtelijke organisatie ook niet altijd mee; je moet vaak achteraan aansluiten wanneer je een gebouw wilt aanpakken dat bij je onderwijsconcept past.” Henk: “Huisvesting is vooral een communicatie- en transformatiemedium. In die zin helpt covid ons; het oude systeem gaat op alle sectoren op de schop; we communiceren anders, je moet kunnen samenwerken, creatief kunnen innoveren en kritisch denken. Leerlingen moeten niet alleen mediawijs zijn maar ook ecowijs met het uitzicht een leven lang te leren. Ook de pabo en lerarenopleidingen moeten veranderen. In heb in 1970 de pedagogische academie gedaan en er is structureel gezien nagenoeg niets veranderd. Ze denken nog steeds dat ze voor de klas het vak leren, terwijl de school een veel breder netwerk is geworden. De kern is dat kinderen geïnteresseerd blijven. In het huidige schoolsysteem wordt die brede interesse stelselmatig afgebroken. Met de relatieve autonomie voor ogen dienen de interesses van elk kind stelselmatig vanuit het kind uitgebouwd te worden. Met dat inzicht zou elk bouwproces moeten beginnen.” Sjef:

Sjef Drummen

“Kinderen zijn na maanden verplicht thuis blij om weer naar school te mogen. Een grote groep kinderen wordt thuis ongelukkig en is kwetsbaar. Je moet dus schoolfamilies maken waarin je leert om vanuit een familiale manier met elkaar samen te werken. Jouw autonomie stopt als de autonomie van de ander in het gedrang komt. De functionaliteit van de ruimten wordt bepaald door de gebruikers. Als je een school maakt moet je geen wiskundelokaal maken, maar een ruimte die leerlingen kunnen veroveren. Na zes jaar moet een school er totaal anders uit kunnen zien. Dat is het concept van Agora; een recept per kind binnen een sociale context.” Sandra: “De school wordt dan de plek waar je kunt leven en chillen, die ook voor de buurt belangrijk is. Loesje stelt: ‘wat heeft de school van mij geleerd’. Dat moet je ook in de school kunnen zien.”

MAATREGEL OF HOUDING

Waarom is duurzaamheid een houding en geen maatregel? Dat is de vraag die Marco van Zandwijk

Jan Aalberts

met Sander Ros en Jan Aalberts probeert te beantwoorden. Sander: “Duurzaamheid in de meest brede zin van het woord, betekent dat je vanuit het perspectief van rentmeesterschap gebouwen maakt die aantoonbaar gezond zijn, zowel voor de mensen als de aarde.” Jan knikt: “Spaarnesant heeft 26 scholen binnen Haarlem en ik vind het normaal dat je als bestuur een duurzame visie hebt; het moet een onderdeel van je DNA zijn. Het is bovenal goed voor de kinderen en je kunt er ook nog geld mee verdienen. Al in een heel vroeg stadium spraken we uit dat we klimaat neutrale scholen wilden bouwen. Hoe bereik je dat met een overwegend gedateerde voorraad? Zo hebben we op 15 scholen zonnepanelen gelegd. Toen ik er achter kwam hoe belangrijk ventilatie was hebben we de ambitie uitgesproken dat het minimaal Frisse Scholen C moet zijn. Met sommige gebouwen scoorden we heel slecht. We wisten dat de kwaliteit

“Een school is juist een knooppunt in de samenleving waar allerlei netwerken op aanhaken”

vlnr Floris Alkemade, Wim Pullen, Edward van der Zwaag en Sibö Arbeek

van het onderwijs ook van goede gebouwen afhangt en hebben overal meetapparatuur in de scholen gehangen. Dat werd door iedereen geaccepteerd, want een goed binnenklimaat is een essentieel onderdeel van een schoolgebouw. Plein Oost was ons eerste nieuwbouwproject en hebben we energieneutraal gemaakt. Ook met de bestaande middelen kom je een eind, maar daarnaast moet je slim netwerken.” Marco knikt: “Jij liet als ambassadeur van de Green Deal scholen goed zien dat je met ambitie een heel eind komt. Als bestuur hebben jullie de stap van ‘onderhoudsplan’ naar ‘onderhoudsbeleid’ weten te maken. Voor veel besturen is dat nog geen vanzelfsprekendheid. Daar wordt nog gedacht in de korte termijn cyclus van het jaarlijks onderhoud. Het is mooi dat we met dit Inspiratieboek nieuwe opdrachtgevers kunnen inspireren om meer vanuit de langere termijn

te gaan redeneren.” Sander: “En het is leuk om te zien hoe er geëxperimenteerd wordt. Vanuit Platform 31 zijn verschillende consortia aan de slag gegaan met de verduurzaming van bestaande scholen. Hetzelfde zie je bij ons IKC Magenta in Delden, waar de gemeente ondernemers uit de regio uitnodigde om innovaties toe te passen. Vooraf wordt niets vastgelegd, behalve de ambitie. Dan ga je als partijen binnen een consortium samen nadenken over slimme oplossingen. Gevolg is dat je geen stapjes neemt, maar sprongen maakt. We hebben ruim 9.000 scholen in Nederland, waarbij de wat oudere voorraad wordt gekenmerkt door fijne overmaat, veel licht, maar ook een slecht klimaat. Dat zijn interessante gebouwen om aan te pakken.” Marco: “Het Klimaatakkoord biedt ons de kans om de komende dertig jaar al die gebouwen aan te pakken.” Jan knikt: “Het is een kans, maar sneeuwt alweer onder in de problemen rond stikstof en covid. We zitten nu eenmaal gevangen in een stelsel waarbij veel gemeenten onvoldoende middelen hebben. Je zult toch wat moeten doen om de kwaliteitsverbetering mogelijk te maken en dan heb ik het niet over subsidie voor een warmtepomp of zonnepaneel.” Sander: “Daarbij zou je elk traject vanuit een TCO moeten benaderen. Alleen maar naar de bouwkosten kijken en daarop beknibbelen betekent dat je slechte gebouwen maakt. En de exploitatielasten zijn factor 5 van de investeringskosten. Een ander punt is of we nog schoolgebouwen nodig hebben of juist nieuwe hybride vormen, met ruimte voor thuis onderwijs. De school is dan vooral de plek voor ontmoeting en sociale interactie.” Jan: “In het primair onderwijs is er juist veel behoefte aan de school, ook vanuit ouders. Afstandsonderwijs biedt perspectief, maar de sociale functie binnen het primair en voortgezet onderwijs is belangrijk en kinderen verdienen een goed en ▶

Marco van Zandwijk (l) en Sander Ros

Wim Pullen

adaptief gebouw. Vanaf het mbo zie ik wel veel veranderen. Je ziet ook dat de schaalvergroting institutioneel zijn beperkingen kent; onderwijs moet niet te grootschalig en abstract worden, maar juist dichtbij en herkenbaar. Daar hoort ook bewegingsonderwijs en de wijkfunctie van het gebouw bij.”

HET PUBLIEKE DOMEIN ALS AGORA

Edward van der Zwaag leidt de derde tafel met Wim Pullen, Sibø Arbeek en Floris Alkemade en start met de vraag aan Floris naar zijn mening over online denken. Floris: “In mijn essay betuig ik dat een architectonische manier van nadenken veel breder ingezet kan worden dan alleen architectuur. Ik ben kritisch over de toename van het online leven; waarom kunnen we die aantrekkelijkheid en keuzevrijheid niet in het echte leven bieden. Iedere verandering lijkt een bedreiging, waardoor we problemen rond biodiversiteit, sociale segregatie of de stijging van de zeespiegel niet snel genoeg oppakken. Corona heeft ons geleerd dat we radicaal kunnen veranderen als we de dreiging maar voelen. Met architectuur kun je verbeeldingskracht en verleiding inzetten en het Inspiratieboek laat goed zien waar bouwcultuur en architectuur over moeten gaan; hoe we onze openbare domeinen bedenken is bepalend voor het leven van mensen. Corona maakt ook duidelijk hoe vanzelfsprekend de school is; een publieke plek waar interactie en de spontane ontmoeting plaats vinden en waar zwakke leerlingen worden ondersteund.” Wim: “Daarom is onderzoek naar het gebruik van gebouwen zo belangrijk en ben ik met het CFPB begonnen. Door te beschrijven, verklaren en voorspellen dragen we bij, eerst aan een beter begrijpen en daarna hopelijk ook aan een betere relatie tussen de mensen en hun werkomgeving. De discipline van omgevingspsychologie ziet de school als een semi-openbare ruimte. De leerling gaat er in een paar jaar doorheen, maar de docent blijft. Dat is opmerkelijk; docenten zijn zeer gemotiveerd, maar cijferen zich vaak weg. Er is

veel aandacht voor de werkdruk voor docenten; dan is een goede werkomgeving, buiten het traditionele lokaal belangrijk.” Sibø knikt: “In het boek spreek ik over betekenisvolle omgevingen. Dan gaat het ook over verbinden en ontmoeten en de rol van de school in de samenleving.” Floris: “Dat is het mooie aan Nederland. In Frankrijk kun je niet op het schoolplein en in de klas kijken. Daar zijn de scholen onzichtbaar. Het Inspiratieboek ademt openheid en dat is een belangrijk kenmerk van de Nederlandse school- en bouwcultuur. Scholen zijn plekken waar jeugdherinneringen worden gemaakt; die zijn enorm belangrijk voor het publieke domein. Scholen moeten plekken zijn waar je weer authentieke aandacht en concentratie kunt organiseren. Sturing en dwang zijn begrippen die met zorg omgeven zijn, maar toch. Ik zie dat de rol van jongens op school onder druk staat, ook omdat ze te snel afgeleid raken. Dat is ook een aandachtspunt. De kunst is het om geen oude antwoorden te geven als nieuwe vragen zich aandienen. En daar is verbeeldingskracht voor nodig.” Wim: “Dit boek markeert de geschiedenis van vijf jaar scholenbouw. Ik vind niet dat we de oorspronkelijke idee van de agora als openbare debatplaats verkwanselen. We zien het wel verschuiven. Het vrije denken en de

Floris Alkemade

autonomie van de leerling zoeken nieuwe vormen die we vaak nog niet kennen. De school van morgen is open, een centrale plek in de omgeving en de uitkomst van een participatief proces. Dan gaat het niet over hout of steen, maar over inhoud; kennis, jezelf ontdekken en die betekenisvolle plekken creëren waar het leven vorm krijgt. Dat is toch het kenmerk van de agora?”

U kunt het debat nog eens helemaal volgen: schooldomein.nl/webinar-inspiratieboek.